

Michaela Havelková

Reflexe ženského světa v díle Albíny Dratvové na pozadí druhé světové války

Abstract

The study is focused on the personality of the significant woman of Czech science: the philosopher Albína Dratvová (1891–1969). She became famous not only as the author of the reputable philosophical propedeutics but also due to her publications influenced by the psychology. The main question of the study is the focal point of her work – women. In many of her publications Dratvová analyses the female nature, attitudes to world and compares it with the masculine perspective. It is possible to follow this topic in the sizable number of archival material. Her activity in this area of scientific research culminates during the World War II. In this context the study is focused on the point of patriotism. It is interesting that the surroundings often saw her as a feminist, but Dratvová strictly refused such labelling. After all it is possible to find the parallels in her views with the ideas of the woman's movement.

Keywords: gender, the Second World War, scientific research, feminism, Albína Dratvová
Klíčová slova: gender, 2. světová válka, vědecké bádání, feminismus, Albína Dratvová

Velmi významnou ženou české vědy je bezesporu doc. PhDr. Albína Dratvová (27. 12. 1891–1. 12. 1969), která se habilitovala z filozofie přírodních věd v červenci roku 1932. Její pozice ve vědeckém prostředí byla obtížná. Jednak byly ženy obecně v této svém způsobem uzavřené komunitě ve výrazné minoritě a dá se říci, že nenašla mezi svými kolegy potřebnou podporu (ačkoli uznání ano) k tomu, aby její vědomosti byly oceněny i formálně.

Ve svých deníkových zápiscích Dratvová vykreslila určitý obraz své osoby. Možná se tak skutečně sama viděla, možná byla popisovaná žena ideálem, jakým si přála být. Ráda bych konfrontovala tuto představu se vzpomínkami těch, kdo ji skutečně osobně poznali, jež lze najít např. v četné korespondenci, s myšlenkami z jejích statí v tisku a v jejích dílech obsáhlejších. Sama Dratvová nezřídka naráží na téma rozdílů mezi muži i ženami a často i hledá a tematizuje své postavení v těchto pro ni rozdílných světech. Ve svém příspěvku se snažím zachytit její výroky v dobovém tisku, které jsou někdy myšleny možná i mimoděk, ale celkově spolu mohou korespondovat. Na pozadí druhé světové války vyvstává v tomto kontextu ještě další související rovina, k níž je třeba přihlídnout, a to rovina vlastenecká.

Druhá světová válka zastihla Dratvovou ve věku, kdy byla velice aktivní, publikovala, byla pedagogicky činná. Bylo jí v té době 47 let. Zavření vysokých škol ji velice zasáhlo. Do svého deníku dne 17. října 1939 si poznamenala: „Píši za dne, kdy český vzdělaný národ se dožil hluboké rány: dnes byla zavřena rozkazem Führera naše drahá Karlova universita – na tři roky. Včera jsem tedy naposled přednášela – a kdož ví, kdy budu zas moci přednášet! Přednášela jsem ráda a pečlivě jsem se na to připravovala, dokonce i po stránce přednesu. Mé působení na universitě bylo pro mne nejvyšším a nejkrásnějším požitkem.“¹

Abych přiblížila, jaká cesta přivedla Dratvovou až na Karlovu univerzitu, musím alespoň stručně nastínit její životopis. Narodila se 27. prosince 1891 v Praze. Otec byl soukromý úředník. Absolvovala měšťanskou školu a poté Státní ženský ústav učitel-ský. V roce 1913 se přihlásila na Karlo–Ferdinandovu univerzitu. Svou dizertační práci na téma Descartova etika psala u známého filozofa Františka Krejčího a psychologa Františka Čády, což jistě ovlivnilo i její pozdější vědeckou orientaci a zájem o lidskou psychiku. V lednu 1918 se stala doktorkou filozofie a začala působit jako středoškolská pedagožka. Od roku 1928 pracovala na ústředí ministerstva školství a národní osvěty až do svého penzionování v roce 1942. V oboru filozofie přírodních věd se habilitovala spisem *Problém kauzality ve fyzice*.

Když kvůli válečným událostem přišla Dratvová o možnost přednášet, začala se o to intenzivněji věnovat činnosti publikační. Od roku 1939 se častěji objevovala i v Českém rozhlase, kde hovořila pravidelně v pořadu *Půlhodina pro ženy* až do roku 1948. Její zájem o psychiku žen, možnost skloubení práce a domácnosti, ale i o problémy výchovy dětí a mládeže vyústil v knihu *Duše dnešní ženy*, která jí vyšla v roce 1947. Už v letech válečných ale publikovala v tisku značné množství článků, které se tohoto tématu dotýkaly.

Ve svém příspěvku bych se ráda zaměřila právě na tento specifický fenomén v díle Dratvové, tedy reflexi postavení ženy v tehdejší společnosti a vliv válečných událostí na společnost obecně. Dratvová sama byla svobodná a bezdětná. Domácnost sdílela

1) Viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 321.

se svou maminkou až do její smrti. Tento styl života, který byl svým způsobem velmi samotářský, si jak se zdá, Dratvová zvolila cíleně a ryze pragmaticky. Ve svém deníku toto téma nejednou otevírá, jako např. v zápise z 19. listopadu 1942, kdy píše: „Je podivuhodné, jak na mne v r. 1927 zapůsobil první styk s typologií a pomohl mi ujasnit mé postavení na světě: že mé místo opravdu není v rodině a že svými pracemi literárními dávám světu své duchovní děti, lepší, než by byly mé děti tělesné.“²

Nahlédnu-li Dratvové názory genderovou optikou, shledávám, že striktně rozlišovala ženský a mužský svět a nezřídka kdy byla velmi kritická právě k ženám. Do deníku si Dratvová 21. prosince 1942 zapsala: „Jakmile jsem nyní začala – po odevzdání textu *Logiky a lidé* – přemýšlet o knize *Duše ženy*, přišla jsem na základní nesnázi: Budu-li mluvit jen o ženách, pak to dopadne s chválou a optimisticky. Jakmile začnu srovnávat muže se ženou, dopadne to zle pro ženy, zvláště v oblasti samostatného tvoření.“³ Mnohdy lze v jejích textech postřehnout i určitý rys zobecňování a pomíjení jedinečnosti lidí, která se neváže u jednice pouze na pohlaví.⁴ Tato skutečnost se mi jeví jako zajímavá v kontrastu s jejím postavením osobním, kdy svým způsobem života vlastně bořila dobová klišé o tom, že místo ženy je zejména v rodině a jejím posláním je především mateřství.

Snad právě druhá světová válka a ztráta možnosti přednášet přiměla Dratvovou intenzivně komentovat události kolem sebe a prezentovat je hojně formou novinových článků, recenzí a četných deníkových zápisů, kde pozorný čtenář může mnohdy zachytit i výpovědi skryté tzv. mezi řádky. Osobně mě při čtení jejích deníkových zápisů překvapilo, jak málo se vyjadřuje k válečným událostem. Odpovědí, proč tomu tak je, by mohl být zápis z 20. března 1939: „Přes naši ubohou zemi se přehnal znovu tornádo, které ji zpusťošilo nenapravitelně. V nejhorších chvílích mlčívám, a proto i 15. března 1939, kdy nás obsadilo německé vojsko, jsem si sem nepostěžovala.“⁵ V tomto zápise pokračuje a svůj komentář k válce uzavírá slovy: „Nynější německé úspěchy nemohou trvat věčně. Je to nepravděpodobný stav, takové stoprocentní výsledky! Příroda považuje takové stavy za nemožné na dlouhou dobu; za čas nastává reakce a vyrovnání extrémů.“⁶ Tím Dratvová uzavírá svůj pohled na vzniklou situaci a válečné události už glossuje v deníku jen minimálně.

2) Viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 366.

3) Viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 367–368.

4) Dratvová ve svých textech často rozlišuje a paušalizuje, jaké chování můžeme očekávat od muže a jaké od ženy. Např. v článku „Žena – uchovatelka hodnot“ se dočteme následující: „Muž je více průbojný, má méně smyslu pro uchování, spíše pro tvoření nových hodnot, kdežto žena jako by tušila, že změnami víc než získá novotami, drží se spíše tradice.“ Citováno podle DRATVOVÁ, Albína, 1944.

5) Viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 313–314.

6) Viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 315.

Druhá světová válka s sebou přinesla mimo jiné i zavření vysokých škol a jak již bylo výše řečeno, Dratvová přišla o možnost přednášet, což ji velmi mrzelo. Po válce si ve svém deníku poznamenává: „Konečně 18. června 1945 jsme začali přednášet. Již dávno před zahájením byli v posluchárně četní posluchači, a když jsem začala, bylo jich tolik, že jsem je nemohla spočítat.“⁷ V příštím roce publikuje v tisku několik reflexí, které se týkají úrovně a charakteru těchto studentů. Píše např.: „Dnes přicházejí ke zkoušce lidé, kteří prošli koncentračními tábory, vězeními, týráním, přinejmenším nucenou prací, při níž byli většinou vytrženi z rodin, neměli knih a kulturního prostředí, byli zdrženi až o šest let ve studiu. [...] Dnes studenti vědí, proč studují, jak chtějí studovat, čemu se chtějí naučit a jak toho užít později. [...] Zdá se mi, že teprve nyní vidím, jak v jádře toužíme po vzdělání a že obětujeme vše, jen abychom ho dosáhli.“⁸ Uznává tedy poválečné nadšení studentů, ale je i příznačně kritická. V dalším článku hovoří o písemných projevech studentů takto: „Slohově, formálně, jsou příspěvky poměrně nízké úrovně. Lze to vysvětlit nedostatečnou přípravou v češtině, zvláště za doby okupace. [...] Zajímavé je i srovnání mezi projevem ústním a písemným; u někoho způsob řeči zakrývá malou hodnotu myšlenky, která ukáže svou ubohost teprve při projevu písemném.“⁹

Z textů Dratvové je patrné, že stejně jako neměla přílišnou potřebu komentovat válečné události ve svém deníku, nepotřebovala zřejmě sdílet válečné zkušenosti ani se svými studenty. V roce 1946 uvádí ve Svobodných novinách toto: „Uspokojuje, že naši posluchači jsou už dostatečně vyspělí, aby se dovedli kontrolovat. Jen u některých vadí, že se příliš zabývají svou osobou, že neopominou zdůraznit své utrpení ve vězení, v nasazení do práce nebo při úraze. Ale lze to vysvětlit tím, že vskutku mnoho zkusili a ve svém nezkušeném mládí se domnívají, že jejich prožitky jsou jedinečné.“¹⁰ Zde se nabízí srovnání s přístupem, který zvolila filozofka Jiřina Popelová.¹¹ Ta ve svém strojopise, který zřejmě napsala jen z vnitřní potřeby a který zůstal dochován v její pozůstalosti, naopak s neskrývaným obdivem hodnotí angažovanost mladých během válečných let a upozorňuje na pocit hořkosti, který může v jejich myslích přetrvávat. Proto je z jejího pohledu nutné mladé lidi v nelehkém poválečném období dobře pedagogicky vést.¹² V tom už by se obě pedagožky jistě shodly, neboť Dratvová ve svých úvahách zmiňuje, že ideál učitele má být v tom, aby jak píše „vychoval čestné, dobře myslící lidi, vzbudil v nich lásku

k vlasti a křesťanskou spravedlnost k bližnímu“.¹³ Zde jistě sehrála roli i rozdílná válečná zkušenost, neboť Popelová pedagogicky působila i po celou dobu války na jednom z významných pražských gymnázií.

I v rozboru studentské duše se Dratvová dotýká rozdílů mezi muži a ženami, které jakoby potřebovala tematizovat ve všech oblastech svého bádání.¹⁴ Píše např.: „Studentky jsou často lyričtější než studenti a v projevech jsou ještě méně ukázněné, také přinášejí méně zajímavé podrobnosti. Je to snad tím, že okupanti je nehnali do tolika rozličných zaměstnání, jako muže; mnoho studentek bylo zaměstnáno v kancelářích, kde neměly tolik zkušeností a nezažily tolik tvrdostí života jako muži.“¹⁵ Tento její názor do jisté míry koresponduje s pohledem, že tzv. mužské dějiny jsou zajímavějším studiem než tzv. dějiny ženské, protože muž se pohybuje v atraktivnějším prostředí (bojiště, práce) než žena (domácnost apod.).¹⁶ Na druhou stranu jsem zaznamenala v textech Dratvové další zajímavý rys. Pro označení studujících používá (i když ne důsledně) oba rody, tedy např.: „Pravopis našich studentů a studentek je špatný.“¹⁷ Vyhýbá se tak – možná zcela intuitivně – užívání generického maskulina¹⁸ v jazyce, což je dnes mnohdy považováno za projev feminismu, neboť takový projev symbolizuje zrovnoprávnění žen v jazyce. Nabízí se otázka, zda lze tuto skutečnost chápat jako snahu o zviditelnění studentek, potažmo vědkyň, kterou sama byla, nebo dokonce až jako výraz jakéhosi pre-feminismu?

V březnu 1940 Dratvová publikovala úvahu nad počtem studentských sebevražd, kde rozebírá impulsy k těmto činům a jejich možnou prevenci. Dobový kontext ovšem z článku není vůbec patrný. O válce Dratvová nehovoří, důvody sebevražd pojmenovává obecnými termíny jako nezhojitelná choroba, mladická omrzelost života, nevlídnost profesora či společenské vlivy. Opět zde narazíme i na téma ženy. Dratvová totiž vidí práci jako řešení při eliminaci počtu sebevražd, jednoduše řečeno zaměstnaný člověk nemá čas myslet na smrt. Konkrétně píše: „Práce člověka ukázní tělesně i duševně,

7) Viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 395.

8) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1946a.

9) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1946b.

10) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1946b.

11) Jiřina Popelová (29. 2. 1904–14. 6. 1985) – filozofka a komenioložka, užívala i jméno Popelová – Otáhalová.

12) Viz POPELOVÁ, Jiřina, blíže nedatováno.

13) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1946c.

14) Mám na mysli zejména psychologii, filozofii a pedagogiku.

15) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1946b.

16) Proti tomuto pohledu vystoupily některé autorky jako např. Natalie Zemon Davis nebo Joan Scott. Např. Scott apeluje zejména proti pojetí historie jako „ženské“ a „mužské“, kdy gender není vnímán jakožto analytická kategorie ale jako biologicky daná odlišnost. Více v DAVIS ZEMON, Natalie, 1975, 83–103; SCOTT, Joan W., 1986, 1053–1075.

17) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1946b.

18) Generické maskulinum plní v jazyce zástupnou funkci pro obě pohlaví. Způsobuje, že se hovoří např. jen o studentech, lékařích apod., přičemž jsou v těchto pojmech zahrnuty i ženy. Tak dochází k jejich „neviditelnosti“. Více k tomuto tématu např. VALDROVÁ, Jana, 2004, 9–16.

vyžaduje jej celého, nedovolí mu, aby se zaměstnával příliš sám sebou."¹⁹ V tomto kontextu uvádí neblahé vlivy vzorů jako např.: Madam Bovaryovou ze stejnojmenného románu, kterou označuje za „klasický případ ženy, která celé dny čte a nepracuje."²⁰ Nebo libreto opery „Eva“, které Dratvová komentuje slovy: „Zpívá se v něm o ‚jejích pracovních rukách‘, ale ani jednou ji na scéně nevidíme pracovat, leč, jen když ji služka vstříčí šat do rukou, aby předstírala před zlou ženou práci."²¹ Protože chybí podobně negativní příklad mužský, anebo naopak kladný ženský příklad, svádí tato interpretace k představě, že ženy pracují nerady a nicnedělání si užívají.²² Dratvová sama naopak často proklamovala, jak je pro ni práce nejdůležitější věcí. Ve svém deníku uvádí výrok, který do tohoto kontextu zapadá. Dratvová jakoby se jím distancovala od výše popsaných žen, protože sama sebe vidí naopak jako pracovitou. Doslova píše: „Tak náhodou v rozhovoru s úředníkem, který mne zná z práce v úřadě, přišla poznámka o mně: že nemohu být tzv. sufražetkou, protože jsem žena práce. To je dobrá charakteristika."²³

Dratvová se ve svém díle pouští i do analýzy dospívající duše dívčí. Apeluje na to, aby dívky šly vlastní cestou. Doslova píše: „Jen poslušné, beztvaré, trpné dívky se dávají ovlivňovat ze všech stran. Z nich nevyrostou pevné charaktery. [...] Charakterové dospívání typických žen nebývá naprosto definitivní, nýbrž spíše se u nich jeví jen zvláštní znaky, kterých si snad nejsou ani vědomy, ale které neujdou okolí. Je to zvláštní půvab dospělých mladých žen."²⁴ Zajímavé je, že tento půvab nepřipisuje Dratvová rozvoji osobnosti, ale odvolává se zde na lékaře Mendousse²⁵, kterého označuje za dobrého znalce dívčí duše a který soudí, že tento půvab je „lákadlem přírody, aby dívka snáze našla manžela."²⁶ Znovu mne udivuje, že Dratvová, která sama dle mnohých svých slov a záznamech v deníku neviděla jako jediné poslání ženy vdát se a založit rodinu, proti tomuto tvrzení nic nenamítá a naopak – v dobré víře jej cituje. V tomto kontextu vyvstává otázka, jak

viděla Dratvová sama sebe, pokud femininitu mohla pokládat za vrozenou, nevyhnutelnou, ale sama se od ženských vlastností tak často distancuje? Nechci tím tvrdit, že by se považovala více za maskulinní, ale snad spíše mezi ženami za výjimečnou, možná i lepší.

Jakoby na vlně budovatelské euforie (což může být způsobeno i upřímným poválečným budovatelským nadšením a politickými sympatiemi české společnosti v období první republiky, kdy lze většinu levicových stran označit jako plně loajální vůči demokratickému charakteru státu) se Dratvová vyslovuje v článku Záškodníci práce. Je možné, že u ní zafungovalo i poválečné nadšení, když píše: „Ostatně úspěšné zasahování průbojných států do hospodářství vede k spravedlivější distribuci potřeb; již sotva se vrátí doba naprosté libovůle v rozdělení statků. V nové době ani nebude místa pro lenochy!"²⁷ Když v článku opěvuje hrdiny své doby, jsou to jednoznačně muži. Ženám připisuje zásluhy jako ošetřovatelkám a matkám, které jsou taky důležité, aby pečovaly o ony hrdiny. Doslova píše: „Cesta k dobru lidstva je lemována pomníky obětavších se lékařů, misionářů, zmrzačených rentgenologů, chemiků a biologů, předčasně zahynuvších inženýrů a cestovatelů. Nejen však tyto činy, které jsou uváděny v historii objevů, nýbrž i drobné činy lidí, kteří dávají v práci dobrovolně své zdraví a svůj život, jsou vysoce ethické. Jsou šiky drobných žen, které pracují do úpadu pro dobro svých dětí, houfy ošetřovatelů a ošetřovatelek v infekčních pavilonech..."²⁸ V podstatě se domnívám, že Dratvová měla v úmyslu tímto výrokem ženy pochválit, přiznat jim také zásluhy, ocenit jejich práci. Nahlédnuto genderovou optikou je to ale opět tvrzení paušalizující a odkazuje ženu do roviny domácí, zatímco muž je k tomu, aby tvořil hodnoty. Podobná tvrzení bývají pro texty Dratvové poměrně typická. Znovu musím upozornit na paradox, že ona sama jako žena rozhodně zvoleným životním stylem tyto své teze nenaplnňovala. Na jedné straně neodpovídala femininitě v té podobě, jak ji sama vnímala, na straně druhé se nedokázala přenést přes bipolární vnímání světa, což je ovšem pochopitelné s ohledem na historický kontext.

Právě v přístupu Dratvové k ženám obecně a potažmo i ke svým žákyním, lze sledovat velký rozdíl mezi ní a již zmíněnou Jiřinou Popelovou, která by se snad vzhledem k obsahu jejich korespondence dala nazvat i její přítelkyní. Dle vzpomínek pamětníků měla Popelová velké pochopení pro své studentky a usilovně je jako své následovnice podporovala a to nejen po dobu studia, ale i po jeho ukončení. Příkladem by mohla být její pomoc studentce Soně Hofmanové, které pomáhala najít uplatnění.²⁹ Nebo vzpomínka Vladimíra Justla, který o Popelové v rozhovoru uvedl následující: „Třeba jsem tam potkal (v dolech Nové hutě Klementa Gottwalda ve Vratimově – pozn. autorky) jednu holku z Bystřice nad Hostýnem, jméno už si nepamatuji. Ona mi vyprávěla, že otec ji

19) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1940b.

20) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1940b.

21) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1940b.

22) Zde se nabízí otázka, proč Dratvová viděla ženy tímto způsobem? Mohlo to být tím, že měla kolem sebe (ať už v akademické obci, v literatuře apod.) nedostatek ženských vzorů nebo aktivních a kreativních žen a v důsledku toho se přiklonila k názoru, že negativní charakteristiky ženské povahy lze připisovat obecně jejich pohlaví? Průlom v podobném uvažování přinesla vlastně až roku 1963 kniha Betty Friedan „Ženská mystika“, která zohlednila sociální tlaky a konstrukty. Viz FRIEDAN, Betty, 1999.

23) Viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 275.

24) Viz DRATVOVÁ, Albína, blíže nedatováno.

25) Lékař Pierre Mendousse (28. 12. 1910–20. 5. 1944). Více k tomuto tématu např. v MENDOUSSE, Pierre, 1932.

26) Viz DRATVOVÁ, Albína, blíže nedatováno.

27) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1945.

28) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1945.

29) Rozhovor autorky s Ivo Treterou, 6. 1. 2010.

vydělil, asi že šla studovat. Já se zmínil Popelové a ona jí zařídila stipendium. To je přece něco úžasného. Ona prostě nepředstírala lidskost, ona byla taková!”³⁰

Dratvová se naproti tomu nezmiňuje konkrétně o žádné své nadějně žákyni, pouze konstatuje: „Čím se to stává asi, že mládež má tolik chuti a sebevědomí a čím je starší, tím je prostřednější a prostřednější? Mé žákyně, které mne kdysi napodobily, slibovaly sobě i nám, svým učitelům, mnoho do budoucna – a co z nich dnes je! Zvláště ženy snadno zevšední.”³¹ I v dalším zápise se vyznává spíše k sympatiím k tzv. mužskému pohledu na svět. Dratvová si po dovolené v srpnu 1939, kdy jak uvádí, strávila pět týdnů s cizími lidmi, zapsala: „Bylo to velmi poučné. Zase jsem si uvědomila, že jsem bližší mužům než ženám. [...] Sebrala jsem při tom pěkný materiál o ženském myšlení, resp. ženské logice, kterého použiji pro přednášku do rádia. [...] Kolik je rozličného sobectví, kolik neochoty udělat něco pro druhého, ale chtivosti přijímat!”³²

Na druhou stranu je důležité uvést, že skutečnost, že Dratvová v řadách svých studentek nenašla svou nástupkyni a fakt, že na své žáky byla přísná, jistě neznamená, že by nebyla ochotna pomoci při studiu tomu, kdo o to projevil zájem. Dokládají to např. dopisy z její pozůstalosti, kde korespondovala se studentem Zdeňkem Janíkem. Do těchto listů se promítla ve značné míře doba jejich vzniku, tedy okolnosti válečné. Zdeňk Janík oslovil Dratvovou dopisem z 28. července 1942, kde píše: „Vážená paní docentko, promiňte, že se odvažuji, Vám úplně neznámý člověk, obtěžovat Vás dopisem a dokonce prosbou. Abych se aspoň poněkud představil: jsem medik (brněnská lékařská fak[ulta]), zastavení přednášek mne zastihlo v pátém semestru a nyní jsem zaměstnan doma při hospodářství (skutečně, nejen úředně). Ve volném čase, hlavně v zimě, se amatérsky zabývám studiem filosofie (každý hledá dnes v něčem oporu) a tu jsem u jádra svého prosení. Pokládám se alespoň částečně a nepřímou za Vašeho ‚žáka‘, protože jsem začal studium Vaší dvoudílné propedeutiky, kterou jsem si nechal ze stř[ední] školy a pak hlavně Vaší novější učebnici: Filosofie pro nejvyšší třídu stř[edních] škol. Ta pro své rozvržení, přehlednost, stručnost a kromě jiného hlavně pro odkazy k literatuře domácí i přeložené, mně velmi prospěla. Měl jsem ji však bohužel jenom na krátkou dobu vypůjčenou a jak jsem zjistil, je neprodejná. Proto Vás prosím, máte-li ji náhodou v několika exemplářích „na skladě“, abyste mně ji prodala.”³³ Dále pak Janík žádá i o její práce o psychoanalýze a také o Moderní vědu profesora Rádla. Jak lze zjistit z dalších Janíkových dopisů, Dratvová jeho žádosti vyhověla, ale místo peněz za knihy přijala – vzhledem

k válečné aprovizční nouzi – potraviny. Jak je tedy vidět, Dratvová Janíka neodmítla. Ovšem do kontextu vstupují i dobové okolnosti, protože Janík Dratvovou oslovil – jak sám uvádí – vzhledem k tomu, že došlo k zavření vysokých škol a chtěl pokračovat v samostudiu. Nebyl tedy přímo Dratvové studentem, ani nepůsobil úplně v jejím oboru. Sám tuto korespondenci inicioval. I v tom spatřuji rozdíl mezi přístupem Popelové a Dratvové. Jak lze z dostupných materiálů usuzovat, Popelová naopak ve snaze studentkám pomoci byla sama aktivní iniciátorkou.³⁴

Zajímavou charakteristiku osobnosti Dratvové vyslovila ve vzájemné korespondenci profesorka Marie Režná.³⁵ Podle poznámek dopsaných rukou Dratvové do dopisu je zřejmé, že ji zajímal názor Režné na Dratvové text Smutek vzdělanců a také na zaslany výstřižek z novin, kde osobnost Dratvové popisuje její bývalá žákyně, již Režná označuje iniciálami S. L.³⁶ Dratvová asi na odpověď spěchala, protože Režná na její dopis reaguje takto: „Vy jste taková duševně čilá, plná podnětů, nabitá a sršící myšlenkami, a protože vyžadujete na mě skoro imperativně odpověď a protože já nejsem dost lehkomyslná, abych se jim vyhýbala nebo je přeslechla, cítím to jako přetahování do vašeho světa, do toho světa, do kterého si troufám nahlédnout jen při dobré tělesné dispozici skulinkou. Mám asi takové pocity, jako moje tříletá neteř, když ji vedou do kopečku (třebas i malého) – ona je poněkud buřtík – a ona heká: Ach je, tam já nevylezu, mamičko, pojď domů, budeme radši hajat na zahrádce. Nebo: Ach to je kopec! V tomto smyslu působíte na mně, paní docentko, odpusťte neblaze, protože mně táhnete někam, kam já nechci. A tak Vaše dlouhé dopisy při stálé upomínce, že jsem ještě na ně dlužna odpověď, budí ve mně znovu panickou hrůzu, že s nimi a s Vámi nebudu nikdy hotova.”³⁷ Režná dále také připomíná, že má spoustu práce s domácností a rodinou a bohužel i „obstaráváním žvance“ a nepřímou, možná mimoděk ale možná i záměrně zde naráží fakt, že Dratvová je těchto všedních starostí kolem dalších členů domácnosti do jisté míry ušetřena.

Než uvedu reakci Režné na články, jež jí Dratvová zaslala, připojuji ještě pár citací z textu zmíněné S. L., která v něm pod názvem Žena na území mužů svou bývalou

30) Rozhovor autorky s Vladimírem Justlem, 7. 5. 2010.

31) Viz DRATVOVÁ, *Albína*, 2008, 282.

32) Viz DRATVOVÁ, *Albína*, 2008, 320.

33) Korespondence Janík – Dratvová, citováno z dopisu Zdeňka Janíka Albíně Dratvové, datováno 28. 7. 1942 v Sušici. MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 1, inventární číslo 29.

34) Viz citované rozhovory s Vladimírem Justlem a Ivo Treterou.

35) Autorka dopisu Marie Režná byla s největší pravděpodobností středoškolskou profesorkou. V dopise vzpomíná na množství přesčasových hodin, vyšší třídy a každý rok maturity. Sama Dratvová si u jejího dopisu napsala poznámku: „Poslala prof. Marie Režná k Smutku vzdělanců.“ Citovaný dopis byl psán v Kostelci nad Orlicí 21. 3. 1941.

36) Zmíněný článek se mi podařilo nalézt v pozůstalosti Dratvové. Podepsán je skutečně jen iniciálami S. L., ale Dratvová si k těmto písmenům dopsala i jméno autorky, již je Soňa Laubová. O textu podrobněji níže.

37) Korespondence Režná – Dratvová, citováno z dopisu Marie Režné Albíně Dratvové, datováno 21. 3. 1941 v Kostelci nad Orlicí. MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 1, inventární číslo 73.

pedagožku doslova adoruje. Hned na úvod popisuje: „Na pohled byla jako jedna z nás. Svěží dívčí zjev s vesele rozcuchanými, krátce ostříhanými vlasy. [...] Účastnila se i našich zábav mimo školu. Říkaly jsme jí Albína, Albínka, šťastně unikla všem přezdívám, jimiž jsme zahrnovaly své ostatní profesory. [...] Prožívaly jsme svá bláznivá léta. Mezi námi děvčaty to byl tenkrát přestupek, nezbožňovat někoho. A tak některé schovávaly v šuplíku své filmové hrdinky či hrdiny a jiné fotografie naší krásné filosofky Albíny. A zatímco si potřeštěné holky vyprávěly, že ‚dnes má ty bílé splývavé šaty a víš, tu dlouhou šňůru korálů‘ nebo ‚Potkala jsem ji na schodech, nesla sešity. Byly takové modré a ona měla tak úžasně modré oči...‘ a s kým ji viděly a kde – doktorka Dratvová si žila svým životem a hlavně mnoho pracovala.“³⁸ Jak je z textu zřejmé, studentky viděly v Dratvové svůj ženský vzor a velmi k ní vzhlížely. Zde se jí jistě nabízel velký potenciál v tom, aby je motivovala ke studiu a možná i našla mezi děvčaty nějakou výjimečnou osobnost, která by se mohla stát Dratvové nástupkyní. Dnes již můžeme jen odhadovat, proč se tak nestalo.

V článku autorka dále píše: „Když jsem paní docentku navštívila v její hezké pracovně, uvažovala právě o rozhlasové přednášce ‚Od násobilky k integrálu‘. Pod tímto vznešeným titulem se skrývaly úvahy o ženském nadání k matematice, jež ona – matematická, musila podle pravdy prohlásit za neslavné. [...] Byla jsem zvědavá, jestli snad doc. dr. Dratvová při svém oboru, kde jako jediná konkuruje s muži, nezanevřela trochu na ty ženy bez matematického a fyzikálního nadání. Odpověděla mi, že některé ženy, feministky, jí vytýkají, že má mnoho mužských názorů, ale že ona sama vždy a ve všem se zásadně staví za ženské otázky.“³⁹ Zajímavé je, že sama Dratvová zde operuje s termínem feministka, přičemž k němu zřejmě váže podobně negativní konotace, jaké se s tímto pojmem pojí dodnes.⁴⁰

Slova chvály ve výše uvedeném článku by asi potěšila každého. Režná se ale podle mého názoru snažila vidět Dratvovou střízlivěji a reaguje na uvedené superlativy slovy: „Poslaný výstřížek od sl. S. L. mně zaujal. Ale konstatuji, že Vás sl. S. L. nezná ve Vaší dnešní podobě. Z článku je naprosto zřejmé, že se na Vás dívá mlhou vzpomínek z Krásnohorské, že Vás vidí jako tenkrát: ‚Svěží dívčí zjev... atd.‘ Já neříkám, že se nezastáváte žen, však jsem měla nejlepší příležitost ocenit, jak Jste se postavila za moji věc a to proto, že jste měla ‚ženské‘ porozumění a ženskou solidaritu (a že to děláte nejen ze zá-sady), to samo by mohlo být dobře i mužské stanovisko, např. oba naši presidenti a mnoho amerických mužů zásadně byli pro ženy a bojovali pro ně, ale i z citu příbuznosti. Vidíte, jak těžké se vyjadřuji. Rovněž nechci říci, že byste byla neženská; čistě ženský způsob je např. Vaše snaha přizpůsobit se společnosti, v které Jste. Muž by se snažil, aby se společnost přizpůsobovala jemu; čistě ženský je Váš zjev, Vaše skoro dětská radost z úspěchu,

38) Viz LAUBOVÁ, Soňa, 1941.

39) Viz LAUBOVÁ, Soňa, 1941.

40) O tomto tématu více níže.

tu se radujete i ve jménu ženy všeobecně; Vaše chování k obojímu pohlaví bych nazvala spíše chováním neutra než jedné ze stran. Zato Vaše diplomacie je spíše mužská, je taková rovnější a průhlednější nežli ženská kličovaná. Co je podle mého na Vás nejmužovatějšího, je Váš mužský způsob myšlení a o opaku toho mně nepřesvědčí ani sl. S. L.“⁴¹ Režná se podle všeho snažila nějak uchopit osobnost Dratvové a právě pojmenovat, nakolik lze její chování a přístup k lidem (a k ženám zejména) pojmenovat jako ženský či nikoli. Z narážek na dopis Dratvové je patrné, že ona sama velmi o její názor stála a opět cítila potřebu tematizovat v tomto ohledu sama sebe. Tato opakovaná snaha na mne působí trochu jako hledání vlastní identity, kdy Dratvová potřebuje mít jasně oddělený mužský a ženský svět a pregnantně určit své místo v nich a nebo mezi nimi. Charakteristika, kterou Režná na adresu Dratvové vyslovila je z mého pohledu velmi zajímavá a do značné míry se také shoduje s určitými závěry, vyslovenými v tomto příspěvku.

Dále v dopise Režná naráží na (z jejího pohledu) Dratvové nepřiliš přesvědčivý vlastenecký postoj. Celkem otevřeně a kriticky píše: „Nakolik je tento způsob Váš vlastní nebo nakolik snad přežatý, netroufám si soudit. Vidím totiž někdy se zármutkem, že podléháte mužům na tomto území; a to dokonce někdy nebezpečně, je-li tento muž na druhé národní straně – však nejsem, tuším, jak Jste mi jednou psala, sama, kdo to uviděl. Abyste rozuměla: myslím, že Herr W. W. v. W.“⁴² by měl srdečnou radost, kdyby mohl číst tuto větu ve Vašem předposledním dopise: ‚Vidím, jak je vše prohnílé, nezasluhujeme si ještě svobody, jsme prolezlí relativismem, neschopností dát něco dohromady.‘ Prosim ve jménu národa, zpytujte pravdivě svoje svědomí, je-li toto odjakživa Vaše přesvědčení. A toto je jen příklad, ve Smutku⁴³ by se jich našlo více.“⁴⁴

Je těžké přesně v textu Smutek vzdělců identifikovat, na co vlastně Režná narážela. Nepodařilo se mi objevit výrok podobného obsahu, jaký cituje v dopise pro Dratvovou. Nicméně spíše je z mého pohledu zářezující, že vzhledem k době, kdy Smutek vzdělců byl publikován a psán, v něm absolutně postrádám náznak nějakého vlastenectví. Přitom Smutek vzdělců vyšel původně ve významné filozofické edici Úvahy a studie nakladatele Václava Petra. Tato edice měla sloužit po uzavření vysokých škol

41) Nad slovo „průhlednější“ dopsala Dratvová svým rukopisem slovo „gentleman“. Korespondence Režná – Dratvová, citováno z dopisu Marie Režné Albíně Dratvové, datováno 21. 3. 1941 v Kostelci nad Orlicí. MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 1, inventární číslo 73.

42) Míňen Wolfgang Wolfram von Wolmar, jeden z předních nacistických propagandistů v protektorátu.

43) Dratvové kniha z roku 1940 Smutek vzdělců.

44) Korespondence Režná – Dratvová, citováno z dopisu Marie Režné Albíně Dratvové, datováno 21. 3. 1941 v Kostelci nad Orlicí. MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 1, inventární číslo 73.

a omezení práce filozofických časopisů jako jejich náhrada a práce, které v ní byly publikované, byly zpravidla zaměřeny na otázky právě české národní identity.⁴⁵ Lze se ale domnívat, že v textu Dratvová naráží na své problémy s habilitací, když uvádí: „Je nespokojen [vzdělanec – pozn. autorky] se společností, která vskutku možná jen podvědomě, ale možná i vědomě, nedopřává tvořivému člověku, aby mohl klidně pracovat a uplatnit se – k jejímu prospěchu. Někdy je touto společenskou překážkou universitní profesor, který zatěžuje křídla asistenta, chystajícího se k rozletu, jindy je to nepřítel představeného k podřízenímu...“⁴⁶ V deníku často vzpomíná na konkrétní ústrky, kterých se jí na fakultě dostávalo právě od nadřízených. Sama připouští, že tyto problémy mohly souviset i s jejím pohlavím. V případě habilitace je dokonce velmi konkrétní, když uvádí: „Tak se mi to nějak s tou habilitací hatí. Při prvním jednání o mně byli všichni zajedno; když podala komise posudek o mé práci, povstal celý Němcův⁴⁷ ústav z důvodů – antifeministických. Když jsem udělala koloquium, zase se ozvali chemikové, že – chtěli být přizváni do komise!!! A tak se objevilo postupně mnoho hlasů proti mně. Teď ještě mám přednášku na zkoušku. Jak se jim nebudu líbit, kdoví, jak to dopadne s hlasováním! Ano, jsem žena, a první uchazečka na přírodovědecké fakultě.“⁴⁸

Dratvová jistě nebyla jedinou ženou, která se potýkala v akademickém prostředí s předsudky díky svému pohlaví.⁴⁹ Tento fenomén také nebyl typickým pouze pro Evropu. Podobný zážitek popisuje např. ve svých vzpomínkách český rodák chemik Herbert Morawetz, tento se však udál jeho ženě – výtečné matematické – v únoru 1945⁵⁰ v Kalifornii. Morawetz takto popisuje její snahu zapsat se k postgraduálnímu studiu: „Cathleen napsala někdy v průběhu jara do Kalifornského technického ústavu (CalTech) dotaz ohledně postgraduálního studia. Odpověděli jí však, že ženy neberou. Za tento zpozdlý předsudek jim zůstanu nadsmrti vděčný – pokud by Cathleen bývala do Kalifornie odjela, nejspíš bych se mohl se svými myšlenkami na svatbu rozloučit. Dr. Cecilia Kriegerová, která na univerzitě přednášela matematiku, pak Cathleen doporučila, aby požádala o stipendium Kanadskou asociaci vysokoškolsky vzdělaných žen (Canadian University Women's Association). Cathleen stipendium dostala a díky tomu mohla nastoupit jako postgraduální studentka na Massachusettském technickém institutu (MIT).“⁵¹

45) Jak uvádí v předmluvě k Deníku Dratvové jeho editorka Libuše Heczková, viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 11.

46) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1940a., 17.

47) Mínen Bohumil Němec (12. 3. 1873–7. 4. 1966), český botanik a popularizátor přírodních věd.

48) Viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 221.

49) K tomuto tématu více např. v SCHRIEBINGER, Londa, 1989.

50) Srovnej – Dratvové výše uvedený zážitek je již z roku 1932.

51) Viz MORAWETZ, Herbert, 2008, 141–142.

Ačkoli z mnoha např. deníkových zápisů lze usuzovat, že sama Dratvová se feministkou být necítila, přesto k ní mnozí jako k feministce přistupovali, což bylo zřejmě dáno způsobem života, který vedla a dobovými představami a předsudky o feministkách. Předně pracovala v oboru, ve kterém působila drtivá většina mužů. Byla naprosto samostatná, nezávislá a v neposlední řadě svobodná, což se dodnes ve společnosti pojí s klišé o obraze feministky.⁵² Když odhlédnu od těchto vnějších okolností, musím ale konstatovat, že feminismus, který přinesl požadavek na emancipaci žen, přitom v této své základní myšlence zcela rezonuje s životním postojem Dratvové. Už způsob, jakým se velice houževnatě snažila prosadit v oboru a v prostředí, které bylo do té doby výsostným teritoriem mužů, je toho důkazem. Bylo jí – jak je vidět z výše uvedených zápisů – jasné, že okolí ji tak často vnímá a s diskriminací kvůli svému pohlaví se musela potýkat.

Přitom filozofický základ těmto úvahám položila např. už v 19. století německá spisovatelka Elise Oelsner. Je tedy zřejmé, že rozdílný přístup k mužům a ženám ve vědeckém prostředí nebyl žádnou novinkou. Oelsner mínila, že tzv. vznešený ženský duch může reformovat vědu tím, že odvede vědění mimo tuto mocenskou bitvu a nasměruje jej naopak k větší rovnosti, svobodě a bratrství pro celé lidstvo. Oelsner věřila, že vlastnosti, označované jako ženské, nejsou vlastní výhradně ženám. Nachází je třeba u Ježíše, Platona či Schillera, u mužů, v jejichž životech se pravděpodobně zračily ženské hodnoty – „svět si podmaňující vlídnost, ochota k sebeobětování, vřelé srdce a oddanost.“⁵³ To znamená, že reformovat vědu nemusí nutně ze své iniciativy jen ženy, což považuji za velmi podstatné sdělení.

Jak je z deníku patrné, Dratvová často proklamovala, že svým náhledem na svět je jí bližší mužský styl uvažování. V tomto směru přebírala mnohdy klišé o rozdílech v uvažování, jež jsou podmíněny pohlavím. Sama se ale zlobila, že na ní je nahlíženo jinak jen proto, že je žena. Tyto drobné paradoxy se podle mého názoru táhnou jako červená nit celým dílem i životem Dratvové. V tomto směru je jistě nutné vidět v pozadí tohoto fenoménu i dobu, ve které Dratvová prožila zejména vědecky plodná léta svého života. Ještě i mnoho let po Dratvové měla spousta badatelů, filozofů, historiků apod. zábrany

52) V současné odborné literatuře se neřídko setkáme s názorem, že slovo feminismus vzbuzuje u mnoha lidí negativní konotace. Tento fenomén sleduje např. OATES–INDRUCHOVÁ, Libora, 1999. Valdová se dokonce domnívá, že mnozí lidé si dají rovnítko mezi pojmy feministka a ošklivá žena. Viz VALDROVÁ, Jana, 2001, 183–205. Ratajová upozorňuje, jak k tomuto trendu přispívají i dnešní média (počínaje zejména rokem 1989), kdy je feminismus prezentován jako cosi komického a feministky jsou vykreslovány jako potřestěné nebo dokonce agresivní mužatky. Celý obraz podtrhují neuvěřitelné historky o tom, že např. v Americe muž nemůže ani pomoci ženě do kabátu nebo že feministky požadují, aby muži močili vsedě. Viz RATAJOVÁ, Jana, 2009, 217–229.

53) Citováno podle SCHRIEBINGER, Londa, 1989, 275 (pozn. – překlad autorky).

se k feminizmu hlásit. Ratajová uvádí, jaký problém měli např. recenzenti ještě v 90. letech s pojmem feminismus, když píše: „Pro většinu z nich [recenzentů – pozn. autorky] bylo naprosto nepředstavitelné, že by z feminizmu mohla vycházet nějaká historická metoda, že by se historik či historička mohla k feminizmu hlásit nebo dokonce, že by mohlo být několik feminizmů, ze kterých by mohly vycházet různé metody použitelné v historiografii.“⁵⁴

Vzhledem k tomu, že pojem gender jakožto konstitutivní prvek sociálních vztahů založený na vnímané diferencii pohlaví vnesla do světové vědy Joan Scott⁵⁵ až dlouho po druhé světové válce je jasné, že Dratvová se nemohla s tímto pojmem nikdy setkat. Její tematizování postavení ženy ve společnosti, hledání diferencí a paralel v uvažování a v postavení mužů a žen napovídá, že se ve svých úvahách dostávala i do okruhu témat pozdějších genderových studií. Ta totiž nejsou zaměřena pouze na jedno, a to ženské pohlaví, ale v centru zájmu genderových studií jsou pohlaví obě (dnes možná lépe řečeno všechna pohlaví). Nevycházíme zde z odlišnosti biologické, podle Scott je gender jakousi společenskou kategorií, jejíž charakter udává naše pohlaví.⁵⁶ Nahlédneme-li na pohlaví jako na charakteristiku sociálně konstruovanou, determinovanou společností a uvědomíme-li si, že Dratvová žila a vyjednávala svůj život v těchto konstruktech je možné, že do tematizace těchto otázek byla vlastně vtlačena svým (pro danou dobu netypickým) postavením.

Jak jsem již uvedla, k ženám ve svých textech byla Dratvová značně kritická. Je možné ale najít i výjimky. Ve své přednášce, vyslovené v rozhlase dne 11. července 1939 např. hovoří jak z učebnice feminizmu. V tomto případě text, nazvaný Ženské typy a dnešní krize, odráží i dobu svého vzniku a nadcházející válečné události. Dratvová v něm totiž kritizuje vládní nařízení, které mělo vliv na zaměstnanost žen. V obsáhlém projevu Dratvová říká: „Dnes chci promluvit o ženách a k těm ženám, které studovaly, měly přiměřené postavení v rozličných oborech lidské práce, provdaly se, a nyní jsou v důsledku prosincových vládních nařízení vyřazeny ze svého veřejného povolání. Vláda odůvodňuje své rozhodnutí ohledy sociálními a sociologickými. Mezi důvody sociálními byl nejzávažnější ten, že je třeba uvolnit místo jiným, potřebnějším, a mezi sociologickými důvody bylo uváděno, že tímto opatřením má být žena vrácena rodinnému životu. Oba tyto důvody těžce postihují mnohé ženy, byť ne všechny, a to nejen snad ze stanoviska finančního, nýbrž i psychologického.“⁵⁷ Zde se nabízí srovnání s obsahem knihy Betty Friedan Ženská

mystika, která byla sepsána vlastně v podobném duchu, jen o mnoho let později (poprvé vyšla v roce 1963).⁵⁸ V tomto smyslu byla tedy Dratvová velice moderní a můžeme říci, že svým způsobem předběhla dobu, ve které žila.

Dále Dratvová vzdává hold postavení, jaké si ženy za dlouhá léta vybojovaly ve společnosti. Hovoří o tom, že jejich propuštění z práce představuje těžký problém, a to nejen psychický a sociologický, ale dokonce metafyzický, který se dotýká samotné podstaty ženina života. Dratvová uzavírá svou úvahu takto: „Tyto ženy jsou dnešním vyřazením z práce přímo bity. Jsou odstraněny z povolání, které odbíralo část jejich velké energie, jsou zbaveny možnosti pracovat. [...] Nemohu ovšem nevidět do minulosti i budoucnosti a nepřipomenout, že z žen tohoto typu vzešla ženská otázka a že z nich zase vzejde.“⁵⁹ To jsou slova, a byla jistě i ve své době, pro ženy velmi povzbudivá. I na tomto příkladu shledávám paralely v myšlení Dratvové, které rezonují s ústředními myšlenkami ženského hnutí obecně. Mám na mysli zejména skutečnost, že pro feminismus není prvoplánovým cílem zrovnoprávnit muže a ženy, jak se mylně mnoho lidí domnívá. Filozofie tohoto hnutí směřuje spíše ke snaze nalézt rovnost v rozdílnosti, jinými slovy upozornit na fakt, že „jinakost“ pohlaví je mnohdy zároveň základem jejich nerovnosti. A v tomto kontextu lze vnímat i povzdech Dratvové, že výše zmiňovaná vládní nařízení uvrhla ženy zpět do domácí sféry a nevezala jim tak jen možnost pracovat, ale stává se širším společenským, sociálním i sociologickým problémem. Zde se Dratvová opět neuvěřitelně shoduje s Friedan.

V období válečném uveřejňuje Dratvová další ze svých zamyšlení, kde hovoří, jak titulek napovídá O ženské povídavosti a mužské mlčenlivosti. Dratvová zde připisuje ženám nectnost mluvení bez důležitého důvodu, klábosení, s níž se pojí neschopnost udržet tajemství. Dratvová píše: „Se stanoviska sociologického je řeč sociální taktikou a půjde mi o to ukázat, jaký je sociologický rozdíl mezi ženskou a mužskou povídavostí a mlčenlivostí. [...] Povídavostí se znehodnocuje řeč, tento kulturní majetek, který má sloužit vyšším zájmům společnosti. Obvykle se toto znehodnocování úkolu řeči připisuje ženám. [...] I ženy velmi vzdělané a ukázněné jsou povídavější než muži. [...] Ženě působí potíže a je nesvá, jestliže musí mlčet. [...] Povídavost žen souvisí s jejich chlubitostí. [...] Ale ovšem je i mužská tlachavost. [...] Snad je jejich povídavost trochu méně osobní než povídavost žen, snad je i trochu méně záladná, upřímnější, neskrývá určitý úmysl, ale

54) Viz RATAJOVÁ, Jana, 2009, 223.

55) Podrobněji k tomuto tématu viz SCOTT, Joan W., 1986, 1053–1075.

56) Scott v originále píše: „a social category imposed on a sexual body“. SCOTT, Joan W., 1988, 32.

57) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1939.

58) Friedan popisuje zkušenost amerických žen, které za druhé světové války muže plně zastoupily, ale po jejich návratu z fronty zase vyklidily své pozice a vrátily se ke svému tradičnímu místu v domácnosti a rodině. Potom se ale v tomto prostředí cítily nespokojené, izolované a zbytečné. Friedan tento fenomén nazývá „problém beze jména“ a dospívá k názoru, že ženy se staly obětí mýtu o jediné správné formě a obsahu svého života, kdy jejich identita je odvozena vlastně z jejich rolí matek a manželek. Více viz FRIEDAN, Betty, 1999.

59) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1939.

zneužívá také funkce řeči. [...] A nad to většinu žen zajímá sdělení jen potud, pokud je smí rozšifrovat; věc sama o sobě je nezajímá."⁶⁰ Některá tato tvrzení hraničí až se sexismem v tom smyslu, že Dratvová uplatňuje stereotypy o mužskosti mužů a ženskosti žen.

Přesto v závěru článku Dratvová dochází k jakési obhajobě onoho ženského tlachání, které je podle ní dané ženám výchovou, nezkušeností, jeho kořeny nachází už v pravěku, kdy od nepaměti žena musela slovně řídit čtené práce, těšit nemocné nebo urovnávat nepříjemnosti v manželství. V neposlední řadě vidí Dratvová úkol ženského mluvení při výchově dětí a velebí matky, že dětem řeč předávají. Dratvová zde hovoří z pozice biologického determinismu, a i když nakonec ženské tlachání jakoby omlouvá, protože se odvolává na mateřskou roli, nutnost rovnat manželské neshody apod. – jakoby implicitně říkala, že sama taková není (což je dané i tím že nemá děti, není vdaná) a i v tom lze spatřovat jisté přiblížení se světu mužů, který je pro ni, jak se zdá, atraktivnější.

Jak vyplývá i z výše uvedených řádků, Dratvová na ženách uznávala klasické femininní charakteristiky, sama se ale chtěla vidět spíše v maskulinním světě, který byl pro ni atraktivnější z hlediska studia, povolání, kariéry, moci a společenského uznání. Chválí sice matky pečovatelky, byť si je jasně vědoma, že jako matka si uznání nikdy nezíská. Tyto rozpory mohou být způsobeny ambivalentním postojem ke své vlastní osobě. Tím, jak operuje s koncepty mužského a ženského myšlení navíc jasně ukazuje, jak silně bipolární tehdejší společnost byla (a mnohdy je i dnes).

V jejím deníku je zajímavý záznam, kdy jí samotné kolega připisuje ženské myšlení. Dratvová si zapsala: „J. L. Fischer mi tuhle soukromě sděloval své dojmy o mé Kausalitě ve fysice. Vytykal mi, že mám jasně ženské myšlení: co na jedné straně tvrdím, prý na druhé popírám. Musím si příště dát pozor. Vidím prý jednu věc za druhou dobře, s bystrozrakem; ale celku prý nevidím.“⁶¹ Na druhou stranu Prof. Ivo Tretera ve své vzpomínce na Dratvovou jí zase připisuje myšlení mužské. Pan profesor v rozhovoru uvedl: „Měl jsem možnost trochu poznat i Albínou Dratvovou. Řekl bych, že měla velmi mužské myšlení, což je patrné i ze způsobu jejího psaní. Ani se tomu nedivím, protože v oboru, kde působila, byli skoro výhradně muži. Takže už od svých učitelů a z četby převzala tak trochu tento styl. Za velmi kvalitní považuji zejména její učebnice. Dratvová byla velmi elegantní, vždy upravená dáma, dbala velmi o svůj zevnějšek.“⁶²

60) Viz DRATVOVÁ, Albína, 1940c.

61) Viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 220. Fischer sám Dratvovou charakterizoval ve svých vzpomínkách způsobem, který s výše uvedenou charakteristikou celkem koresponduje: „Pak zde [v Jednotě filozofické] byla ještě řada mladších. Především půvabná plavá Běla Dratvová, dlouholetá pečlivá pokladní Jednoty filozofické, erudicí matematika, velmi zvědavá, velmi bystrá, s řadou kritických postřehů, ale ne tak samostatná.“ FISCHER, Jan Ludvík, 2005, 149.

62) Rozhovor autorky s Ivo Treterou, 6.1.2010.

Jaká tedy vlastně doopravdy byla tato bezesporu zajímavá žena? Snažila se snad zbavit své femininity, protože ji mohla vnímat jako nedostatek, nebo snad proto, že nezapadala do dobového obrazu femininity? Jisté je, že témata jako vyjednávání femininní a maskulinní role/pozice, kterými se zabývala, potřebujeme rozkrývat i nyní, protože mnoho stereotypů v této oblasti přetrvalo od dob Dratvové dodnes. Neméně potřebujeme vzory jako je Dratvová, abychom akcentovali tradici vzdělaných žen. Na závěr bych uvedla deníkový zápis, ve kterém se podle mého názoru Dratvová úžasně vystihla a zajímavé je, že se v něm nehovoří o femininitě ani maskulinitě, ale o tom, co Dratvová cenila nejvýše, tedy vlastní myšlenky. Dratvová píše: „Vábí mne několik nápadů o pedagogice, jsem právě v pracovním elánu – je tudíž škoda, abych trávila krásný dopolední čas v kostele a to hlavně posloucháním cizích myšlenek – když mám své! A to je celý můj dnešní život: nezajímají mne cizí myšlenky, zdržují mne v mém myšlení, nejkrásnější chvíle nemám, když naslouchám, nýbrž když sama přemýšlím.“⁶³

63) Viz DRATVOVÁ, Albína, 2008, 3

Michaela Havelková

Literatura

- DAVIS ZEMON, Natalie (1975): Women's history in Transition. The European Case. *Feminist Studies* 3: 83–103.
- DRATVOVÁ, Albína (bližší nedatováno): Zrání charakteru. *Věstník ženského školství odborného XXXI* (1). MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 4, inventární číslo 199.
- DRATVOVÁ, Albína (1939): Ženské typy a dnešní krise. *Ženský obzor XXX* (6): 82 z 11. 7. 1939. MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 4, inventární číslo 198.
- DRATVOVÁ, Albína (1940a.): *Smutek vzdělanců*. Praha: Nakladatelství Václav Petr.
- DRATVOVÁ, Albína (1940b.): Studentské sebevraždy. *Věstník pedagogický XVIII*. MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 4, inventární číslo 185.
- DRATVOVÁ, Albína (1940c): O ženské povídavosti a mužské mlčenlivosti. *Ženský obzor XXXI*: (5–6). MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 4, inventární číslo 177.
- DRATVOVÁ, Albína (1944): Žena – uchovatelka hodnot. *Žena a domov XIII* (9). MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 4, inventární číslo 197.
- DRATVOVÁ, Albína (1945): Záškodníci práce. „*My 45*“ I (2). MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 5, inventární číslo 286.
- DRATVOVÁ, Albína (1946a): Jací dnes jsou. *Svobodné noviny* 2 (21) z 25. 1. 1946. MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 5, inventární číslo 266.
- DRATVOVÁ, Albína (1946b): Písemné projevy našich studentů. *Svobodné noviny* z 23. 8. 1946. MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 5, inventární číslo 277.
- DRATVOVÁ, Albína (1946c): Vyšší cíle a nadosobní hodnoty. *Časopis pro občanskou a tělesnou výchovu V(XVII)* (4). MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 4, inventární číslo 193.
- DRATVOVÁ, Albína (2008): *Deník 1921–1961. Scientific Diary*. Eds. K. A. Čápková, L. Heczková, Z. Leštinová. Praha: Academia.
- FISCHER, Jan Ludvík (2005): *Listy o druhých a o sobě*. Praha: Torst.
- FRIEDAN, Betty (1999): *Ženská mystika*. Praha: Pragma.
- LAUBOVÁ, Soňa (1941): Žena na území mužů. *Příloha Národní práce* z 16. 2. 1941. MÚA AV ČR, fond Albíny Dratvové, karton 6, inventární číslo 299.
- MENDOUSSE, Pierre (1932): *Duše dospívající dívky*. Praha: Legiografie.
- MORAWETZ, Herbert (2008): *Mých devadesát let*. Praha: Academia.
- OATES–INDRUCHOVÁ, Libora (1999): Gender v médiích: nástin šíře problematiky, in: Eva Věšíňová–Kaliwodová, Hana Maříková (eds.), *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Found.
- POPELOVÁ, Jiřina (bližší nedatováno): Dobové zhodnocení pocitů, nálady a postoje české mládeže v kritickém období 1938–1939. MÚA AV ČR, fond Jiřiny Popelové, karton 22, inventární číslo 867.
- RATAJOVÁ, Jana (2009). Feminismus, dějiny ženy a gender history v recenzní rubrice českého časopisu historického v letech 1990–2002, in: Storchová Lucie, Horský Jan (eds.), *Paralely, průsečky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*, s. 217–229. Praha: Albis international.
- SCOTT, Joan W. (1986): Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *American Historical Review* 91(5): 1053–1075.
- SCOTT, Joan W. (1988): *Gender and Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- SCHRIEBINGER, Londa (1989): *The Mind Has No Sex? Women in the Origins of Modern Science*. London: Harvard UP.
- VALDROVÁ, Jana (2001): Stereotypy a klíše v mediální projekci genderu. *Sociologický časopis* 37/2001: 183–205.
- VALDROVÁ, Jana (2004): Ženská a mužská role v jazyce. In: *ABC feminizmu*, s. 9–16, Brno: Nesehnutí.

rozhovor

Ondřej Chvojka
Petr Vopěnka